

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Ion Mocioiu, Dan Negulesa, Otilia Gheorghe, Florina Popescu, OMAGIU, TUDOR VLADIMIRESCU 1780(?) — 1980, DOCUMENTAR, Tg. Jiu, 1980, 172 p.

Marile personalități ale istoriei, inițiatoare și deschizătoare de noi epoci și orinduri social-politice, se reflectă în conștiința urmașilor pînă la asimilarea completă a tezaurului lor de idei, gânduri și sentimente înălțătoare; tot astfel, izvoarele documentare, sfidînd scurgerea timpului, par a nu mai conțeni în a scoate la lumină noi date referitoare la viața și activitatea acestora, noi fațete ale faptelor, evenimentelor și proceselor istorice.

La aniversarea a două sute de ani de la nașterea lui Tudor Vladimirescu (1780 ? — 1980) Comitetul de Cultură și Educație Socialistă și Filiala Arhivelor Statului din județul Gorj au editat — ca omagiu — un documentar, alcătuit dintr-o schiță biografică urmată de un grupaj de citate din diverse lucrări și autori români și străini despre Tudor Vladimirescu, un grupaj de 65 documente mai mult sau mai puțin cunoscute, precum și un grupaj (omagiu) de versuri ale unor scriitori contemporani inspirate de figura legendarului Tudor.

Semnatarii volumului au reușit elaborarea unei lucrări — document care aruncă o lumină globală, integratoare asupra vieții și activității politico-militare a capului revoluției de la 1821.

„Schița biografică“ însumează toate datele cunoscute referitoare la viața și activitatea eroului, datorate mai ales izvoarelor narative, de mare utilitate pîrîndu-ni-se cele ce punctează evoluția lui Tudor Vladimirescu de pînă la revoluție.

Neîndoios, partea cea mai consistentă a lucrării o constituie grupajul de documente cuprinse între anii 1821 — 1921, selectate din Arhivele Centrale și fondurile Filialei Arhivelor Statului județul Gorj.

Un aspect interesant al urmărilor răscoalei ni s-a părut felul cum locuitorii satelor gorjene iau în chezășie pe foștii panduri de la 1821, urmăriți ani de-a rîndul de autorități, fenomen generalizat în anii 1822—1830, ca formă „pașnică“ de rezistență. Această stare de spirit avea să irumpă în 1831

cînd ispravnicul de Gorj raporta îngrijorat Vorniciei din Lăuntru că unele sate s-au răscolit împotriva stăpînirii zicînd că Tudor a înviat (doc. 42), perioadă în care „mitul“ lui Tudor se înrădăcina pentru totdeauna în conștiințele urmașilor.

Devenind un fapt de conștiință socială și națională Tudor avea să fie „reîncarnat“ sub diverse chipuri, mai ales în momentele de răscruce ale devenirii poporului nostru. Un asemenea moment l-a constituit războiul de independență, cînd un comitet de inițiativă cerea Primăriei orașului Tg. Jiu să se ridice o statuie — monument pentru Tudor Vladimirescu (doc. 50—51) care să lumineze ca o flacără drumul spre eliberare și neafîrnare.

Această „flacără“ avea să capete pecetea întregii țări în anul 1921, cînd cu prilejul sărbătoririi centenarului revoluției s-a adunat la Tg. Jiu toată suflarea spirituală a României moderne, în frunte cu poetul național Octavian Goga (doc. 64).

Grupajul de versuri ale poezilor, dedicate legendarului Tudor, inspirate de suflul încă incandescent al marelui luptător pentru binele norodului, luminează pînă la reverie omagiul Gorjului contemporan.

În intenția și conștiința autorilor acest grupaj liric se așează ca un soclu artistic sub eșafodajul operei lui Tudor, alcătuită din scrisori și proclamații ieșite din „gura de aur“ a marelui luptător*.

Prefigurînd stilul retoric românesc al discursului politic, proclamațiile de la 1821 ne redescoperă de fiecare dată în Tudor Vladimirescu pe marele revoluționar de la răscrucea a două „lumi“ cu toate atributele acestui gen de luptător.

Ilustrațiile care încheie lucrarea vin parcă să întregesc statuia ecvestră a „Domnului Tudor“.

* Vezi R. Diaconescu, Trebuia să se nască Brîncuși, p. 20—22.

IZVOARE ALE MUZICII ROMANEȘTI, seria „DOCUMENTA“ vol. III și IV : „ȘCOALA MUZICALĂ DE LA PUTNA“ (Ms. nr. 56/544/576 I de la m-rea Putna „Antologhion“ și Ms. nr. I-26/Iași „Antologhion“ ediții îngrijite, prefațate și adnotate de Gh. Ciobanu, Marin Ionescu și Titus Moisescu), Edit. muzicală, București, 1980 și 1981, 447 p. și 617 p.

Apariția celor două volume ce conțin în esență reproducerea în facsimil a două manuscrise de muzică bizantină constituie un eveniment deosebit pe plan mondial, pe de o parte pentru că nici o țară din lume nu a publicat până acum asemenea cărți, iar pe de altă parte pe plan național și datorită concluziilor la care ajung autorii menționați prin studierea unui important număr de manuscrise reprezentative pentru muzica de cult practică la români.

Ambele volume au aceeași structură, conținând fie o introducere fie o prefață* care sînt traduse și în limba engleză, o notă asupra ediției, o listă de prescurtări, după care urmează prezentarea mss. sub formă de facsimile (cu numerotarea filelor ms-ului în dreapta sus) și anexele, care cuprind: indexul analitic al cîntărilor din ms., indexul alfabetic al acestora, cîntările anagramate, indexul cîntărilor pe autori, numerotarea fasciculelor care alcătuiesc filele ms-ului, filigranele, semnele muzicale bizantine, însemnările copiștilor și un index onomastic.

Nu insistăm aici în detaliu asupra valorii deosebite a studiilor referitoare la mss. prezentate** și nici asupra anexelor, prețioase pentru cercetătorii din domeniul muzicii bizantine care studiază circulația cîntărilor de cult bizantin, identificarea autorilor lor ori transformările survenite în conținutul muzical sau al textului, în funcție de spațiul sau timpul în care au fost folosite. ci asupra valorii ieșite din comun a acestor apariții editoriale, de mult reclamate cu necesitate pentru o mai amplă cercetare a culturii perioadei medievale din istoria noastră.

Aceste mss. sînt cele mai importante din cele 7 care se mai păstrează

* În volumul III introducerea este mai amplă și cu concluzii ce interesează nu numai pe specialiștii în muzica bizantină, ci și pe istoricii mai ales pe medievisti, iar prefața din volumul IV referindu-se mai mult la stilul melodiilor din manuscrisele putnene evidențiază valoarea și originalitatea Școlii muzicale de la Putna.

** Primul se află la m-rea Putna, iar al doilea la biblioteca „M. Eminescu“ din Iași.

(două din ele se află în afara hotarelor țării) de la Putna și stau mărturie a intensei activități desfășurate de școala muzicală de acolo, în epoca ei de maximă înflorire în secolele al XV-lea și al XVI-lea. Din ansamblul celor peste 200 de mss. ce conservă muzica veche bizantină și care se află în prezent în țara noastră, constituind o bază importantă de studiu pentru muzica de cult a românilor, cel mai vechi este „Lectionarul evanghelic de la Iași“ (secolul al XI-lea), în rest cele mai multe datează din secolul al XVIII-lea.

Dacă cercetătorii de pînă acum ai muzicii bizantine (Ioan Petrescu, Gh. Panțiru, George Breazu, Nicu Moldoveanu și alții) au dat la iveală lucrări de strictă specialitate, noutatea studiilor din prezentele volume constă în aceea că abordează problema muzicii vechi bizantine de pe teritoriul românesc, din punct de vedere istoric, ajungînd la concluzii noi, în spiritul adevărului, al obiectivității, referitoare la cultura din perioada evului mediu. Toate afirmațiile se sprijină pe o demonstrație solidă, în primul rînd pe studierea mss. amintite mai sus și în al doilea rînd pe lucrările unor renumiți bizantinologi români și străini (dintre care este de amintit aici Anne E. Pennington de la catedra de limba rusă a Universității din Oxford).

Autorii volumelor arată, pe bună dreptate, că studierea muzicii bizantine de pe teritoriul țării noastre a fost ignorată multă vreme. Dacă în studiile de sinteză asupra istoriei poporului român mai sînt amintite unele arte (pictura, miniaturistica, arhitectura, arta scrierii), muzica a fost cu totul uitată, deși ea constituie o dovadă semnificativă pentru existența pe aceste meleaguri a unei culturi străvechi, unitare și în continuă dezvoltare.

Această stare de lucruri a dus în cele din urmă la vehicularea unor idei greșite, formulări fără suport științific despre „forme de cult slavon“, „rit slavon“, „liturghie sau cîntare slavonă“. Cu dovezi certe sînt combătute atît afirmațiile nefondate ale lui Melchisedec cît și cele, din timpurile mai noi, ale muzicologilor bulgari, evidențindu-se originea, vechimea, căile de pătrundere și evoluția muzicii de cult la români, precum și

ideea că „întreaga structură a muzicii de cult a fost bizantină, adusă din Bizanț și reprezentând ceea ce numim de obicei „cultură muzicală bizantină“ (v. III, p. 14), chiar dacă textele literare erau scrise în limba greacă, slavă sau română. Studiile stabilesc care este aportul influenței slave în cultura românească, așa cum reiese din studierea mss. de muzică bizantină din țara noastră. Se confirmă încă o dată aserțiunea lui Nicolae Iorga „că slavii de peste Dunăre erau prezentatorii în formă slavonă a culturii bizantine“, idee susținută încă de la începutul secolului și de D. Russo, care se referă de mai multe ori la această chestiune („Studii istorice greco-române“) nu numai în legătură cu muzica religioasă ci și cu unele instituții de stat. La fel de importantă și valoroasă este și demonstrarea ideii că muzica de cult de tip bizantin creată în Țările Române, de către români și pentru români, a trecut dincolo de hotarele principatelor, unele cîntări fiind preluate de popoarele vecine ortodoxe.

Incheiem cu o mică observație referitoare la afirmația autorilor (v. III, p. 48) în legătură cu „înlocuirea frecventă a diftongilor grecești, în textele literare ale cîntărilor, cu vocale simple chirilice“ în tendința tot mai evidentă a copiştilor de a folosi unele litere din alfabetul chirilic în locul aceluiași litere din alfabetul grecesc.

Se știe că încă din secolele al IV-lea și al III-lea i.e.n. în limba greacă au intervenit modificări în pronunția unor vocale și diftongi, creindu-se diferențe între scriere și pronunție (perioada „koiné“) care ulterior s-au adîncit și sînt păstrate și astăzi. Copiștii de mss. din secolele al XV-lea și al XVI-lea cunoșteau și vorbeau greaca din timpurile respective și de aici tendința de a scrie textele vechi în conformitate cu pronunția ce le era familiară, deci nu poate fi vorba de „reducerea“ lui *ei* la *i* sau a lui *omega* la omicron (și invers), ci doar de înlocuirea lor absolut arbitrară, din lipsă de cunoștințe de limbă. În privința literelor, alfabetele amintite au multe semne comune, pentru că cel slavon, posterior celui grecesc, provine din acesta; la un studiu efectuat direct pe ms. de la Putna nu am observat diferențe între literele ce sînt comune celor două alfabetele, așa încît *e*, *m*, uneori și *a*, *g* și altele sînt scrise absolut la fel în textul grecesc, ca și în cel slavon. Așa încît într-o viitoare reeditare propunem să se refacă formulările pentru chestiunile în cauză, după un aprofundat studiu pe mss. precizîndu-se care era de fapt pronunția pentru limba greacă a cîntărilor bisericești în secolele respective, erasmică sau reuchliniană.

NATALIA TRANDAFIRESCU

CATALOGUL DOCUMENTELOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI DIN ARHIVELE STATULUI vol. IV, 1633—1639, D.G.A.S., București, 1981, 909 p.

Volumul alcătuit de distinsii arhiviști Marcel Dumitru Ciucă, Doina Duca-Tincuțescu și Silvia Vătafu-Găitan cuprinde Cuvînt introductiv, Rezumat în l. franceză, Bibliografie, Prescurtări, Regestele celor 1587 documente catalogate, Lista scriitorilor de documente (dieci, grămăticii, logofeți), Tabla de corespondență pe fonduri și colecții, Lista de concordanță pentru datele rectificate, Documente false și indoielnice, Indice (de nume, de materii), Lista facsimilelor.

90% din documentele catalogate sînt scrise în limba română, restul fiind în limbile slavonă, greacă și latină. Procentul cel mai mare de documente românești este din anul 1637, iar cel mai mic din anii 1633—1634. Colectivul de autori a investigat fondurile de la Direcția Arhivelor Centrale din București, inclusiv recente achiziții de la Biblioteca

Academiei R.S. România, precum și de la diferite filiale ale Arhivelor Statului (de exemplu de la municipiul București, Cluj, Dolj, Ilfov, Prahova, Olt și Vilcea).

Regestele cuprind un număr important de știri, descrierile ample ale originalelor sau copiilor, limba în care acestea au fost redactate (dar nu în toate cazurile) suportii pe care au fost scrise (inclusiv filigranul) pentru cele scrise pe hîrtie, starea generală a fiecărui document, fondul sau colecția de arhivă în care se află, ediții eventuale, dacă au omisiuni sau erori, însemnări marginale, unele particularități, de exemplu semnături autografe ale emitentului, etc.

În privința conținutului rezumatelor propriu-zise ale documentelor incluse în volum, autorii au urmărit să reflecte în general aspecte din organizarea economică, socială, administrativă, juridică, militară, reli-

gioasă și culturală a Țării Românești în primul deceniu al domniei lui Matei Basarab. Consultantul volumului beneficiază de numeroase știri referitoare în special la relațiile acestuia cu Imperiul Otoman. Cele mai numeroase documente au ca obiect întăriri date de domnie reprezentanților diferitelor clase și categorii sociale (boieri, negustori, meșteșugari, în general orășeni de profesii diferite, țărani liberi dar și stareți de mânăstiri, călugări etc.) pentru stăpînirea de bunuri imobile și mobile — sate, moșii, mori, rumâni, țigani — pentru dreptul de a beneficia de privilegiu, de a fi scutiți de dări față de domnie de la plata vămii de sare, de pește, de vinărici etc. O altă categorie foarte importantă de documente privește circulația proprietăților funciare (vinzări și cumpărări de sate, moșii, vii, roți de moară, pomaturi) dar și vite de tot felul.

În rest în documentele din volum se pot întîlni cazuri de rumânire a țaranilor liberi dar și de eliberare a unora din rumânie, fenomen care începuse și căpătase oarecari proporții, schimburi de țigani între stăpînii de pămînt, adevăriri pentru răsculpărarea de moșii, rumâni refugiați pe diferite alte moșii. Printre aceste documente sînt și acelea privind daniile domnești acordate unor boieri mari și mici, slujitori, mânăstiri, orășeni. În acest sens sînt de semnalat daniile domnești acordate pentru „slujbă dreaptă” față de domnie unor boieri care l-au sprijinit pe Matei Basarab pe timpul pribegiei lui în Transilvania, dar și în alte situații după ce a ajuns domn, de exemplu, pentru îndeplinirea cu succes a unor misiuni politice și diplomatice la Constantinopol și Alba Iulia, dar și pentru participarea în luptă armată menită să consolideze tronul domnului cu slujbă credincioasă și dreaptă în război, cu sînge vărsat. Pentru asemenea contribuție se întîlnesc în aceste documente și cazuri de eliberări din rumânie a unora care-l slujiseră cu credință pe Matei Basarab la începutul domniei lui. În fine sînt multe documente care au caracterul unor porunci domnești menite să aducă la ascultare pe rumâni față de stăpînul lor de moșie, să înlătore abuzurile unor slujbași domnești în executarea atribuțiilor lor de vameși, dijmași, cămărași etc.

Valoarea documentelor constă și în faptul că foarte multe din ele cuprind de obicei în partea finală, dar și la început, componența divanului domnesc.

Publicate în întîmpinarea unei glorioase aniversări — 350 de ani de la urcarea pe tron a lui Matei Basarab — documentele din volumul de față ne procură, de asemenea, știri valoroase relativ la istoria Țării Românești nu numai la începutul secolului al XVII-lea dar și în secolele anterioare. De exemplu, în titlatura lui Matei Basarab apare ideea că era nepot al lui Neagoe Basarab. Catalogul precizează că Pîrvul banul îngropat la mânăstirea Bistrița-Vilcea era tatăl lui Neagoe Basarab, că lui Radu Șerban i se spunea în secolul al XVII-lea „Radu vodă Viteazul”, iar Matei Basarab era fiul lui Danciul vornicul și al Stancăi din Brîncoveni. Neagomir apare ca județ la Craiova, un anume Dumitru era județ la Curtea de Argeș, iar la Pitești era județ Proca. Tot așa aflăm că boierul Teodosie Rudeanul pribegise în Moldova după 1601, că banul Barbul Craiovescul era moșul lui Matei Basarab. Documentele relevă că Matei Basarab era bun prieten cu Mehmed Abaza de la Rusciuc, iar în pribegie a fost însoțit de Barbat Miclăuș și Stan comis al doilea din Băilești. Interesant este faptul că Matei Basarab a mers la oaste alături de turci la Ialpuh trecînd prin Buzău. Unul din aceste documente cuprinde descrierea unui episod puțin cunoscut din viața lui Matei Basarab înainte de a fi domn, pe cînd era boier pe timpul lui Leon vodă și percepa birul țării în județul Romanți.

Tot atît de importante mai sînt și acele documente privind grija lui Matei Basarab pentru dezvoltarea culturală a țării, pentru încurajarea creării de tipografii și școli religioase și laice. Documentele cuprinse în catalog oferă date privind organizarea judecătorească a Țării Românești și categoriile de pedepse etc. Interesante sînt și acele date din documente referitoare la mânăstirea Slobozia lui Jenache din orașul Slobozia Ialomița, care în 1635 era numită mânăstirea din satul Vaideei. Mai multe regeste dau date privind aplicarea pedepsei de tragere în țeară a unor ucigași la marginea Bucureștilor, la ispravnicul domnesc din Tîrgoviște, la numărul dărilor fiscale, la valoarea dijmei, a vinăriciului domnesc, la înfrățiri între stăpînii de moșii pentru anumite proprietăți, la constituirea unor domenii feudale în special boierești cum ar fi ale lui Radu al II-lea postelnic, Hrizea mare ban al Craiovei, Matei Basarab, Dumitru fost mare vistier, Radu logofăt de vistierie etc.

De asemenea, mai sînt amintite în numeroase documente: legătura lui Mihai Viteazul pentru cazuri de rumanire, expediția lui Gabriel Bathory în Țara Românească din 1610, proprietățile rurale și urbane ale unor orașe ca: Pitești, Slatina, Tîrgoviște, Rîmnicu Vilcea, Orașul de Floci, Buzău, București etc., titulatura domnească a lui Matei Basarab de herțeg al plaiurilor Amlașului și Făgărașului, daniile domnești pentru mănăstirile Cotlomuz, Pogoniana, Xenov de la muntele Athos. De menționat faptul că în volum a fost inclus și un document cu caracter exclusiv extern: e vorba de o scrisoare a lui Matei Basarab către Ferdinand al III-lea împăratul Austriei, prin care domnul Țării Românești îi asigură de sentimentele sale, de atașamentul pentru cauza creștină.

În încheiere pe marginea acestui volum ne permitem să facem și unele sugestii autorilor pentru a fi studiate în perspectiva continuării publicării de documente din epocă. Ne referim mai întîi la Bibliografie care ar fi bine să aibă în continuare o formă similară cu a tuturor volumelor anterior publi-

cate. Mai mult ar fi bine ca ea să corespundă la prescurtări cu bibliografia de la colecția „Documenta Romaniae Historica”. De asemenea ar fi bine să se introducă pe viitor un glosar pentru termeni comuni mai vechi. În privința facsimilelor se poate observa că cele mai multe nu sînt lizibile. De aceea pentru a înlătura inconvenientul, propunem publicarea facsimilelor pe două pagini sau planșe pliante. Specialiștii ar fi bucuroși, de asemenea, să cunoască în reproducere unele filigrane ale hîrtiei pe care au fost scrise documentele precum și limba în care au fost scrise toate documentele.

În concluzie, volumul de față se impune, prin conținutul său, a fi un valoros instrument de lucru pus la dispoziția specialiștilor din domenii diferite (istorie, drept, economie, sociologie, etnografie) care studiază aspecte din istoria Țării Românești pe timpul domniei lui Matei Basarab precum și aceluia care își va propune o istorie completă a epocii, mult așteptată, pe baza unei investigații științifice.

CONSTANTIN ȘERBAN

MARAMUREȘENII ÎN LUPTA PENTRU LIBERTATE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ (DOCUMENTE) 1848—1918. Ediție îngrijită de Vasile Căpîlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, București, 1981, 411 p. + LII + ilustrații.

Volumul, rezultat al unor cercetări minuțioase în fonduri și colecții de documente, se înscrie între prestigioasele instrumente de lucru ale istoriografiei românești și universale.

Arhiviștii Vasile Căpîlnean, Ioan Sabău de la Filiala Maramureș a Arhivelor Statului și Valeriu Achim de la Muzeul aceluiași județ au dat publicității documente, însoțite de un cuvînt înainte semnat de Gheorghe Pop, o introducere, o notă asupra ediției privind tehnica de lucru și un rezumat în limba franceză.

Documentele, în majoritate inedite, ca și articolele sau studiile republicate în scopul de a clarifica unele aspecte mai puțin lămurite acoperă o epocă întinsă deosebit de semnificativă și plină de învățămînte pentru istoria patriei noastre: 1848—1919. Ele relevă lupta necontenită pentru păstrarea ființei naționale a românilor din fostele comitate Maramureș, Satu Mare, Solnoc, Dăbica (Țara Lăpușului), districtul Chioarului și ținutul Sălașului (zona Codrului).

Volumul demonstrează că între obiectivele majore ale națiunii române,

la mijlocul și în a doua parte a secolului trecut, se relevă lupta pentru recunoașterea politică și națională, constituirea partidelor politice, mișcarea memorandistă, acțiunile împotriva războiului imperialist și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România. Forțele sociale care au participat activ la toate aceste evenimente istorice au fost masele populare maramureșene, în majoritate țărănimea românească, căreia i s-au adăugat muncitorimea pe măsura creșterii numerice și a organizării sale politice, țîrgovetii și intelectualitatea progresistă. Din rîndul celor de pe urmă s-au ridicat conducători de prestigiu, între care George Pop de Băsești și Vasile Lucaciu.

Documentele referitoare la desfășurarea revoluției române din nord-vestul Transilvaniei în anii 1848—1849 au surprins atmosfera ce a cuprins masele populare românești și dezideratele majore ale acestora, desființarea servituților feudale, recunoașterea politică a ființei naționale.

O serie de documente relevă faptul că revoluția cuprinzînd întregul teritoriu Maramureș a provocat temeri

autorităților maghiare cu atât mai spornice cu cât se contura la orizont pericoulul represiunii imperiale contra revoluției maghiare. În consecință, autoritățile maghiare înăspresc supravegherea populației românești și iau măsuri represive. Neliniștea guvernărilor era cu atât mai mare cu cât ridicarea românilor amenința să cuprindă Năsăudul, Bucovina și Chioarul. De altfel cu ajutorul acestor izvoare putem constata ajutorul militar substanțial dat de regimentul 2 Năsăud de graniță român, prin Atanasie Moș Dimbu.

În ciuda măsurilor de supraveghere a localităților și de intimidare n-a putut fi împiedicată participarea marelui de români la luptele purtate de revoluționarii lor împotriva gârziilor naționale maghiare pe valea Izei, la Vișeu, la Borșa (unde în fruntea populației se afla căpitanul năsăudean Binder) și la podul Cătălina de pe râul Lăpușului.

În anul următor, rezistența românilor a continuat și pe alte planuri. Documentele relevă conștiința lor deosebit de vie care a stat la baza acțiunilor pentru învățămînt în limba națională și pentru realizarea acelei coordonate majore a luptei lor seculare — unitatea națională. Apelul deputaților români din monarhia habsburgică adresat românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina pentru unire este un simbol elocvent al acestei stări de spirit.

Volumul aduce dovezi privind continuarea luptei naționale a românilor, după înfrîngerea revoluției pe planul recunoașterii și introducerii limbii române în învățămînt și în cadrul administrației locale, afirmarea burgheziei și intelectualității românești pe plan economic și politic și rolul energic pe care l-au jucat în lupta de emancipare națională.

Documentele din arhive atestă apoi spiritul de înțelegere cu celelalte populații, de conlucrare al națiunii române, care nu era animată de naționalism șovin, ci de nevoia respectării drepturilor sale firești și legitime.

Odată cu formarea statului național român, sub Cuza Vodă au crescut și speranțele românilor din monarhia dualistă. Documentele oglindesc teama guvernărilor ca nu cumva „românii maramureșeni” să sprijine „eventualele răscoale” și întemeierea unei „Românii Mari”. Autoritățile au încercat să anuleze fie și puținele drepturi în administrația locală și pentru alegețile în organele dietale din anul 1865

pe care le dobîndiseră cu grele sacrificii pînă atunci români.

Lupta românilor pentru dobîndirea de drepturi naționale apare într-un număr însemnat de documente.

Din lectura volumului remarcăm în mod deosebit că după războiul de independență al României, această luptă este tot mai energică, manifestîndu-se în dispute asupra originii și continuității noastre, în memoriile către administrația aulică, așa cum a fost memorandum-ul din 1891—1892 și în propaganda națională din ajunul primului război mondial.

După cum rezultă din documentele masele maramureșene au fost puternic însuflețite de apelul lui Vasile Lucaciu din 1894 care milita pentru ca „limba poporului român să fie respectată în viața statului, fiii lui să fie numiți în dregătoriile țării, poporul întreg să fie spirijinit și ajutat în dezvoltarea sa culturală și economică, individualitatea sa națională să fie asigurată și ocrotită”.

Țărănimea, condusă de acea forță de temut pentru imperiu: „inteligenta” (intelectualitatea) transilvăneană, este personajul central al documentelor. Participările țărănimii la diferite manifestări cu caracter național românesc au stîrnit îngrijorarea administrației maghiare. Așa a fost — spun documentele — cînd delegația de țărani din Breb a plecat în 1906 la expoziția jubiliară de la București.

Figura lui Badea Cițan, reprezentant al straturilor țărănești neștiutoare de carte, capătă în volum trăsături și dimensiuni noi, necunoscute pînă acum. Din celebra sa călătorie el se întoarce în sat și cu 17 tipărituri din România, între care se numără „Tactica social-democratică” a lui Friedrich Engels și „Dezrobirea muncitorilor”.

Documentele oglindesc ecoul puternic pe care l-a avut în Transilvania răscoala țărănilor din 1907 din România. În martie 1907 George Pop de Băsești a lansat apelul ajutorării văduvelor și orfanilor răscoalei, trimițînd în România 1000 de coroane, bani strînși prin colectă.

O ultimă și importantă problemă ce se desprinde din documente este aceea a situației societății românești la începutul secolului XX și în timpul primului război mondial. Cercetătorul acestor problematici va putea analiza politica Partidului Național Român și a Comitetului Național Român, în vederea discutării chestiunii românilor transilvăneni la Congresul de pace și a unirii lor cu patria-mumă. Docu-

mentele redau atmosfera de îngrijorare, mai puternică decât oricând în condițiile războiului mondial, a administrației maghiare față de apropiata victorie politică a mișcării naționale românești.

Volumul mai cuprinde documente cu privire la modalitățile și împrejurările luării puterii de către românii din Maramureș și zonele învecinate din nord-vestul Transilvaniei după 1 decembrie 1918. Pot fi studiate formarea consiliilor și gărzilor comunale naționale, politica democratică românească de recunoaștere a dreptului populației maghiare în ciuda abuzurilor fostei administrații. În mod simbolic lucrarea se încheie cu arborarea tricolorului românesc la 21 februarie 1919 la Baia Mare.

Valoarea volumului este incontestabilă. Bogăția și semnificația datelor din documente, munca de parcurgere

și selectare a acestora, tehnica de publicare a izvoarelor (autorii au trebuit să treacă și peste dificultățile de traducere din limba maghiară în limba română) impun lucrarea ca un instrument de lucru de care istoricii români și străini nu vor putea face abstracție în analiza complexei problematice legate de istoria edificiului social, cultural, economic și politic al Transilvaniei, parte componentă a spațiului general românesc.

În ceea ce privește tehnica de lucru, în afara introducerii, a notei asupra ediției și a rezumatului în limba franceză, autorii au mai adăugat volumului o listă de abrevieri, o listă a documentelor și un indice general de nume și localități. Spre folosul cercetătorului, în subsolul documentelor, acolo unde a fost cazul, se găsesc numeroase identificări și indicații de surse editate.

LUCIA TAFTĂ

PAGINI DE ISTORIE REVOLUTIONARĂ CARAȘ-SEVERINEANĂ 1920—1944 (CONTRIBUȚII DOCUMENTARE), Reșița, 1981, 440 p.

Apărut sub egida Cabinetului județean pentru activitatea ideologică și politico-educativă Caraș-Severin, Filialei Arhivelor Statului Caransebeș, Muzeului județean de istorie Reșița și Casei corpului didactic, volumul a fost realizat de Constantin Brătescu, Ion Popa, Margareta Poterașu, Vasile Zaberca, cu colaborarea lui Walter Farcaș, Afilon Gheorghescu, Silvia Moldovan.

Prin strădaniile acestor cercetători prezenta culegere de documente se adaugă numeroasele volume menite să îmbogățească datele privind istoria locală și implicit națională, constituind un instrument de lucru atât de necesar cunoașterii istoriei epocii contemporane.

Rod al muncii pasionate a arhivistilor, muzeografilor și cadrelor didactice lucrarea reunește 217 documente. În mare parte inedite, depistate în depozitele Arhivelor Statului din Caransebeș și Timișoara ori în paginile presei vremii.

Referindu-se la lupta revoluționară a oamenilor muncii caraș-severineni în perioada 1920—1944, documentele furnizează cititorului știri privind mișcarea muncitorească din Caraș-Severin, reflectare firească a importanței ponderi pe care proletariatul o deține în viața social-politică locală.

În imagini veridice și sugestive, sînt înfățișate formele și metodele concrete de acțiune ale comuniștilor (de ex. documentele nr. 12, 23, 24) și uteciștilor (spre exemplu documentele nr. 11, 112) caraș-severineni în perioada interbelică. Se evidențiază cu pregnanță lupta grea dusă în anii ilegalității, eforturile susținute pentru consolidarea unității de luptă a tuturor muncitorilor, pentru activizarea sindicatelor muncitorești (documentele nr. 10, 16, 17, 20, 26) și a altor organizații democratice și progresiste, conturîndu-se în ansamblu profilul unei zone de puternică efervescență revoluționară.

Astfel, prin publicarea acestui corpus de documente sînt puse în circuitul științific mărturii care reflectă evenimentele majore din viața și lupta proletariatului. Ele ne arată că, în pofida măsurilor teroriste, centrele muncitorești din județul Caraș-Severin au reprezentat puncte de rezistență ale mișcării muncitorești, focare de luptă și jertfă pentru apărarea libertăților democratice, pentru salvarea independenței și suveranității naționale.

Se relevă faptul că muncitorii siderurgisti, minieri, forestieri, docheri, textiliști etc., au participat uniți la lupte revendicative greviste (documentele nr. 5, 6, 31, 32, 40, 43, 50, 51, 52, 57, 63, 72, 78, 84), la acțiuni de sabotaj (documentele nr. 162, 206, 212,

214, 217), conflicte de muncă (documentele nr. 14, 20, 30, 45, 49, 53, 104, 118, 119, 120, 128, 159), mingiri de protest (documentele nr. 96, 149), demonstrații de stradă, activitatea grupului de partizani din zona munților Semenicului (documentele nr. 209, 210, 211, 213) care au lovit puternic în dictatura antonesciană facilitând declanșarea revoluției de eliberare națională și socială începută la 23 August 1944.

Totodată, sînt numeroase și concluzive atestările stării de spirit anti-hitleriste care a animat și pe locuitorii acestor meleaguri, clasa muncitoare ilustrîndu-se ca forța cea mai activă și mai hotărîtă, iar comuniștii și uteciștii aflîndu-se în primele rînduri ale luptei și rezistenței antihitleriste.

Deoarece țărînimea județului, lipsită de pămînt și aspru exploatată, a contribuit prin permanentele ei frămîntări la accentuarea stării de spirit revoluționare, realizatorii volumului au inclus și documente referitoare la atitudinea lucrătorilor ogoarelor din zona Almăjului și a fostului județ Caraș (documentele nr. 65, 66, 67).

Culegerea de documente este cu atît mai valoroasă cu cît din cele 217 documente incluse, un număr de 206 sînt inedite.

Dintre acestea semnalăm documentul nr. 53 din 18 iunie 1930 care, fiind un raport cu privire la intrarea în grevă a muncitorilor din Distileria lemnului din Reșița, relevă nedreptățile săvîșite de conducerea fabricii, dar și riposta fermă și rapidă a muncitorimii

care cunoștea prea bine căile luptei de clasă.

Documentul nr. 85 conține telegrama adresată de prefectul Oraviței la 29 mai 1933 către primul-ministru al guvernului Al. Vaida Voievod, prin care îl informează despre manifestația muncitorilor din Anina împotriva reducerii salariilor, amploarea acesteia determinînd solicitarea ajutorului guvernului pentru rezolvarea situației locale.

De asemenea, remarcăm documentul nr. 89 din 3 decembrie 1933 care reprezintă procesul verbal încheiat cu ocazia dezbaterii procesului intentat lui Lucrețiu Pătrășcanu, Ioan Molnar și alți comuniști din Caransebeș pentru rîspîndirea de manifeste, fapt care atestă o intensă activitate de propagandă desfășurată de P.C.R., în această zonă, precum și larga aderență în mase a ideilor comuniste.

Adresîndu-se, prin modul echilibrat și științific în care a fost elaborat, atît publicului larg cît și cercetătorilor din domeniul istoriei, lucrarea „Pagini de istorie revoluționară caraș-severineană 1920—1944” este un prețios mijloc de cunoaștere a unei perioade frămîntate a istoriei poporului român, a clasei muncitoare, în special, care, sub conducerea puternicelor organizații ale P.C.R. dintre care s-au evidențiat și acelea din Timișoara, Reșița, Bocșa și Anina, a condus lupta pentru libertate și democrație.

CORINA CRĂCIUN

Ioan Silviu Nistor, CONTRIBUȚII MUREȘENE LA MAREA UNIRE DIN 1918,
Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, 280 + 16 p

Cartea reprezintă o prețioasă contribuție pentru cunoașterea evenimentelor memorabile din toamna anului 1918 din zona orașului Reghin și a Mureșului superior, puțin cercetată pînă acum. Orașul Reghin constituia în 1918 centrul politic și cultural al românilor din județul Mureș-Turda, de aceea în această localitate s-a format Consiliul Național Român județean și nu în Tîrgu-Mureș atunci reședință de județ și sediul oficialităților și al garnizoanei militare maghiare.

Autorul, cercetînd cu migală colecția de aproape 700 documente „Anul 1918” de la filiala Arhivelor Statului din Cluj Napoca și amintirile personale ale participanților la acele evenimente, adunate cu grijă în decursul anilor în „Culegerea de manuscrise” de

la Biblioteca orașenească din Reghin redă atitudinea entuziastă și voința dîră a mureșenilor de a se uni pentru totdeauna, fără condiții într-o singură țară, România întregită cu toate teritoriile locuite de români.

În prefață, academicianul Ștefan Pascu relevă munca valoroasă, comentariile și concluziile judicioase ale autorului, care îi conferă acestei lucrări locul de cîinste între alte lucrări similare. Capitolul I „Aspecte ale revoluției burgheze-democratice din toamna anului 1918” are menirea de a arăta maturitatea poporului român în acele zile hotărîtoare cînd și-a făcut singur dreptate și a înlocuit autoritatea agresoare de ieri cu reprezentanți aleși în mod democratic din sinul lor.

Datorită comportării înțelepte a românilor naționalitățile conlocuitoare din acest județ s-au integrat în merul evenimentelor și au făcut parte chiar din gărzile și consiliile naționale contribuind la menținerea ordinii și consolidarea vieții în noua sa albă.

Tot atât de important este cel de-al doilea capitol „Activitatea consiliilor naționale române județene, cercuale și comunale” cu următoarele subcapitole: Modalități de afirmare a dreptului de autodeterminare, Constituirea și activitatea Consiliului Național Român județean; Consiliile naționale române cercuale și comunale; Preluarea puterii politice și administrative; Măsuri și inițiative în domeniul învățămîntului; Alegerea delegaților la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

Un capitol special a fost dedicat evenimentului primirii armatei române la Reghin, însuflețirii cu care s-au manifestat locuitorii. Se constată și cu acest prilej că în momentul desfășurării Marii Adunări de la Alba Iulia, grosul trupelor române abia trecea granița Ardealului, în consecință Marea Adunare care a decretat la 1 decembrie 1918 unirea Ardealului cu România s-a desfășurat din propria voință și inițiativă a românilor transilvăneni.

Bogăția de informații din izvoarele de arhivă și din lucrările de specialitate este completată în mod fericit de autor cu biografiile și fotografiile unor oameni de seamă din Reghin și din împrejurimi care au avut un rol pre-cumpănitor în evenimentele Unirii ca Ioan Vescan, căpitan voluntar în armata română și primul prefect al județului Mureș-Turda, dr. Augustin Chețian, președintele Comitetului Național Român județean din Reghin, Vasile Duma vicepreședinte, viitorul episcop de Argeș, Ariton Papa secretar C.N.R., dr. Ioan Harșia (1872—1933), Dumitru Antal (1895—1971), Ioan Chinezu (1894—1966), scriitor și critic, fondatorul revistei „Gînd românesc” din Cluj, Simion Mîndrescu (1868—1947), profesor la Universitatea din București animatorul Ligii pentru unitatea românilor, președinte al comitetului de constituire a Legiunii române din Italia, ing. Florea Bogdan (1876—1965), căpitan voluntar în armata ro-

mână, întemeietorul liceului român din Reghin care un timp i-a purtat numele, precum și al gazetei „Glasul Poporului” din aceeași localitate.

Dintre străini remarcăm biografiile unor personalități care ne-au iubit poporul și țara cum sînt: Henri Mathias Berthelot (1861—1931), șeful misiunii militare franceze din România în 1916, căruia pentru ajutorul dat cauzei unirii politice a tuturor românilor, i s-a acordat titlul de cetățean de onoare al României și a fost ales membru de onoare al Academiei Române, Thomas Woodrood Wilson (1856—1924), președintele S.U.A., între anii 1913—1921, care la 8 ianuarie 1918 a prezentat programul de pace în 18 puncte în fața Congresului american; Robert Lansing, secretarul de stat al S.U.A., care în scrisoarea sa din 5 noiembrie 1916 aducea la cunoștința românilor sprijinul președintelui S.U.A. pentru unirea Transilvaniei cu România.

Utile pentru înțelegerea textelor sînt și unele explicații date de autor în josul paginilor pentru unele cuvinte și noțiuni mai puțin cunoscute azi. De exemplu explicația privitoare la episcopia greco-catolică maghiară din Hajdudorog (Ungaria) înființată în 7 iunie 1912, la care au fost afiliate cu forța numeroase parohii românești din Transilvania, cu scopul vădit de a fi deznaționalizate.

Patea a II-a a lucrării (124 p.) cuprinde documentele propriu-zise inedite scrise în limba română și în limba maghiară însoțite de traducere. Majoritatea lor sînt protocoale (procese verbale) de constituire a Consiliilor Naționale Române județene și comunale.

Recomandînd cartea cititorilor noștri, merită să subliniem că în elaborarea ediției autorul a aplicat normele ortografiei actuale, în cazuri mai dificile găsind soluții juste.

La sfîrșitul volumului indicele de persoane (alese în mod selectiv) și indicele de localități în care au fost arătate atît denumirile vechi românești ale localităților, cit și denumirea lor actuală sînt întocmiți conștiincios și judicios de autor.

După 9 ani de la apariția primului volum *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene* (1918—1944) E. Gluck și Al. Roz au adus o nouă contribuție la cercetarea acestei teme. Cum documentele de arhivă sînt mai puțin generoase pentru această perioadă, autorii au apelat la presa muncitorească și socialistă a vremii. Fără să știrbească valoarea culegerii, apelul la periodice are meritul de a fi introdus în circuitul cercetării ziarele sindicatelor (vopsitorilor, croitorilor, cizmarilor) și Partidului Social Democrat — reorganizat — încă insuficient valorificate de istoriografia noastră, multe aflate peste hotare (la Budapesta mai ales).

Arhivele sînt însă prezente în volum cu piesele cele mai valoroase prin conținutul informației și prin raritatea lor. Perioada de început a mișcării muncitorești arădene, care corespunde în timp cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, se întemeiază pe documente de arhivă (unele publicate în colecția Eudoxiu Hurmuzaki). Deși numărul documentelor pentru perioada respectivă este mic remarcăm cîteva piese inedite, din patrimoniul Arhivelor Statului Arad și Oradea, care probează existența — e drept încă destul de firavă — a muncitorimii arădene. În 1821 bunăoară, lucrătorii de la huta (manufactura) de sticlă din Beliu (azi comună, județul Arad), constrînși de lipsuri cereau administrației majorarea salariilor amenințînd cu încetarea lucrului dacă jalba lor nu și-ar găsi rezolvarea (doc. 4). Elemente muncitorești sînt atestate și în jurul altor localități din comitat (la topitoria de fier de la Răstirata — Dezna, minele de la Milova). Un tablou edificator al stratificării sociale care dezvăluie și proporțiile deposedării de pămînt a țărănimii, ne este creionat, cu destulă claritate, de descrierea locuitorilor din comitatul Aradului întocmită în anul 1847 (doc. 7). Ea dovedește că aproximativ jumătate din populația rurală (formată din români, în cea mai mare parte, maghiari, germani și alte naționalități, cum o indică confesiunea acestora) este lipsită de pămînt. Tocmai din această masă, nevoită să-și vîndă forța de muncă s-a recrutat muncitorimea întîlnită în primele manufacturi, ateliere, exploatarea miniere, și mai tîrziu, odată cu dezvoltarea forței lor de producție, în întreprinderile industriale de tip capitalist. O regăsim apoi, dacă parcur-

gem documentele din volum, în a doua parte a secolului al XIX-lea și cu pregnanța la începutul secolului XX, pentru că, așa cum observa tovarășul Nicolae Ceaușescu „...nu a existat eveniment politic-social în care clasa muncitoare să nu fi fost prezentă, să nu-și fi afirmat poziția sa”¹. Și aceasta pentru că de timpuriu muncitorimea a fost preocupată de organizarea ei, devenind tot mai conștientă de dimensiunile și forța clasei sale. Autorii culegerii au selecționat cu grijă documente semnificative care ilustrează acest aspect, surprinzînd și formele pe care le îmbrăca organizarea, de la simple asociații de intrajutorare la Asociația generală a muncitorilor din Arad (1870), cu program propriu și apoi la organizația locală a Partidului Social-Democrat (1891).

Consecințele organizării muncitorimii arădene, în rîndurile căreia au activat cu dăruire femeile și tineretul, se desprind din documentele care atestă numeroasele lor acțiuni revendicative, manifestațiile la care au participat, luările de poziție față de evenimentele politice ale epocii, cît și din cele referitoare la propagarea ideilor socialismului științific, începînd cu ultima parte a secolului al XIX-lea, printre muncitorii de la oraș, dar și în mediul rural unde au antrenat țărănimea română, maghiară și de alte naționalități, la luptă pentru dreptate socială și libertate națională.

Frecvența cea mai mare o au însă, în volum, documentele din perioada 1891—1919, adică acelea care vorbesc despre mișcarea socialistă în regiunea Ardealului, cu modul ei complex de exprimare.

Autorii culegerii au reușit să scoată în evidență locul de frunte pe care l-a deținut Aradul în mișcarea socialistă. Aici și-au desfășurat lucrările unele congrese ale Partidului Social-Democrat, înainte și după reorganizare, cît și după constituirea secției române a P.S.D. La congresul din 1908 s-a hotărît mutarea sediului conducerii centrale a secției române a acestui partid la Arad orașul devenind centrul necontestat al luptei românilor

¹ Din *Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la adunarea festivă prilejuită de a 60-a aniversare a Partidului Comunist Român* în „Scînteia”, nr. 12040 din 9 mai 1981.

pentru dreptate socială și unitate națională.

Subliniem prezența în volum a înscrisurilor care fac dovada legăturii constante menținute de socialiștii arădeni cu cei din România. Parcurgerea acestora nu lasă dubii în privința unității mișcării muncitorești și socialiste din România, a luptei comune pentru îndeplinirea dezideratelor naționale ale întregului popor român.

Pe lângă marea număr de documente care informează despre organizarea socialiștilor arădeni, întrunirile, demonstrațiile și mișcărilor la care aceștia au participat, volumul le inserează și pe acelea care vorbesc despre consistentul aport al socialiștilor la evenimentele premergătoare actului unirii. Sînt pe deplin atestate prezența lor la acțiunile de făurire a statului național unitar român, contribuția la lupta pentru unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu Țara.

Chiar dacă nu grupează doar „Documente arădene” cum neînspirat se indică în titlu, documentele publicate fiind din multe alte surse din afara Aradului, volumul răspunde unei necesități a cercetării istorice, aceea a aprofundării momentelor mai importante din trecutul de luptă al maselor din această parte a țării. Perioada 1821—1919, din istoria mișcării muncitorești, mai puțin cunoscută, cu accesul la izvoare îngreunat de dificultățile de limbă (documentele sînt scrise în cea mai mare parte în limba maghiară) și depărtarea Arhivelor care adăpostesc aceste izvoare (din țară și de peste hotare), este acum, în mare măsură, elucidată, grație strădaniei colectivului care a inițiat și realizat editarea volumului, în compunerea căruia se cuvine să fie amintiți, pe lângă realizatorii principali, și colaboratorii arhiviști Andrei Caciora și Tiberiu Moș, care au asigurat o bună parte din documentele de arhivă.

MIRCEA TIMBUS

George Potra, DIN BUCUREȘTII DE ALTĂDATĂ, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, 474 p.

George Potra, autorul altor două valoroase volume dedicate istoriei Capitalei țării — Documente privind istoria orașului București (1594—1821) vol. I și (1821—1848) vol. II, sistematizează vastele informații documentare care pot facilita reconstituirea chipului vieții materiale și spirituale bucureștene.

Fără a urmări relevarea pitorescului bucureștean de dragul pitorescului, autorul încearcă și, spre meritul său, reușește să descopere trăsăturile caracteristice capabile să dea o imagine sintetică asupra diverselor aspecte care au compus și compun încă din punct de vedere al vestigiilor fizionomia Bucureștiului.

Bazîndu-se pe o largă și riguroasă investigație documentară, cartea lui George Potra aduce în fața cititorului unele aspecte importante mai puțin sau chiar deloc cunoscute din istoria Bucureștiului. Astfel, primul capitol, intitulat „Viața socială în ultimile patru veacuri” cuprinde principalele date istorice și elemente sugestive referitoare la noțiunea de „familie” și „casă” așa cum rezultă din documente sau din alte diferite mărturii, cum se reflectă relațiile dintre oameni prin intermediul testamentelor

și donațiilor, al modului în care se desfășurau judecățile în trecut etc. În următoarele capitole este ilustrată viața socială a Bucureștiului prin cîteva din coordonatele ei cele mai caracteristice. În ceea ce privește aspectele economice și utilitare, autorul, surprinde modificările survenite în fizionomia orașului în capitolele: Podgoria și vilele orașului București, Înfrumusețarea și urbanizarea Dealului Mitropoliei, Lipsanii și importanța lor în dezvoltarea comerțului, adică acele ritmuri interioare determinate de dezvoltarea economică și politică a orașului. Crescînd în importanța lor acestea au influențat dezvoltarea Bucureștiului și sub alte aspecte urbanistice cum ar fi iluminatul și paza de noapte, alimentarea cu apă, băile publice, tîrgurile, etc.

Dar cum Bucureștiul și-a schimbat neconținut aspectul exterior datorită nu numai mecanismului economic și politic, ci și fenomenelor naturale prin care a trecut (incendii, inundații, cutremure, molime etc.) autorul dedică un capitol special acestor „zguduirii” naturale, cit și locuitorilor săi care au acționat pentru anihilarea acțiunilor nefaste ale acestora.

De la descrierea sintetică a acestor aspecte social-istorice care au conferit o anumită particularitate istoriei Bucureștiului, George Potra a trecut la relevarea aspectelor spirituale, culturale și edilitare, punînd accent pe modul în care s-au dezvoltat anumite instituții, iar pîlcurile de păduri, interioare și exterioare ale orașului au devenit parcuri, locuri de agrement pentru locuitorii săi. Descrierea acestor transformări a căpătat contur în capitolele „Cafenele” și „Grădini publice” unde se relevă felul în care vechiul bucureștean știa să-și petreacă timpul liber, concepția sa despre activitățile de divertisment.

Despre transportul în comun pe arterele Bucureștiului de altădată, despre vechile case și hanuri bucureștene se relatează în capitolele intitulate „Cum se călătorea altădată”, „Vechi case bucureștene” și „Vechi hanuri bucureștene”. Pe acest fundal panoramic al vechiului București autorul a introdus și elementul uman prin capitolul „Figuri și tipuri bucureștene” în care surprinde, prin in-

termediul unor personaje reale, aparținînd unor diverse sectoare de activitate (medicină, istorie, filozofie, arte, literatură, teatru etc.) mișcarea cultural-artistică și științifică.

Pentru o mai exactă reconstituire a trecutului multiseclar al Bucureștiului, George Potra își însoțește lucrarea cu remarcabile și interesante ilustrații alb-negru și color, în mare parte inedite, sau foarte puțin cunoscute, oferind cititorilor nu numai o descriere pertinentă a evenimentelor prin care a trecut Capitala fărăi de-a lungul anilor, ci și o imagine vizuală a acestora.

Scrisă într-un limbaj adecvat genului, pe înțelesul tuturor, noua carte a lui George Potra se constituie, așa cum însuși autorul o definește „o mică enciclopedie în mișcare” pe care „istoria a imprimat-o bucureșteanului în succesiunea generațiilor, căci marea noastră Capitală, prin tot ce conservă și edifică ea astăzi, este demnă de a avea o enciclopedie a ei, așa cum au și alte metropole ale lumii”.

DUMITRU LAZĂR

N. Marcu, I. Puia, A. Cherciu, R. Vasile, ISTORIE ECONOMICĂ, Edit. didactică și pedagogică, [București], 495 p.

„Istoria economică” apărută sub patronajul Academiei de Studii Economice din București se prezintă ca o valoroasă lucrare tratînd complex evoluția economiei în epoca modernă și contemporană și răspunde unei necesități stringente resimțită în învățămîntul economic universitar. Analiza proceselor și fenomenelor economice se face prin prisma aprecierilor și tezelor cuprinse în documentele de partid, în expunerile tovarășului Nicolae Ceaușescu și se sprijină pe o bogată bibliografie și pe cercetarea documentelor de arhivă.

Eforturile autorilor au fost îndreptate în mod deosebit spre abordarea procesului de apariție și de maturizare a capitalismului, a lichidării relațiilor de exploatare și a victoriei socialismului în țara noastră. Sînt analizate realitățile dezvoltării economice pe baza cărora se desprind importante concluzii. Analiza unitară a fenomenelor economice pentru vechea Românie și Transilvania pînă la unirea din 1918 creează ambianța fertilă pentru descoperirea și punerea în evidență a factorilor de interdependență și de unitate a vieții eco-

nomice pe întregul spațiu carpato-dunărean, a legităților care au acționat în direcția formării economiei românești pe fondul statului național unitar. Este meritoriu și faptul că dezvoltarea economiei românești este tratată în legătură directă cu evoluția economiei mondiale. Istoria economică a României este privită ca parte a istoriei economiei europene și mondiale. Toate acestea oferă lucrării însușiri ce au importanță nu numai pentru cercetarea științifică în domeniu sau pentru procesul instructiv, ci și pentru cel educativ, de formare a viitorilor economiști ca cetățeni și patrioți.

După definirea obiectului istoriei economiei naționale autorii fac periodizarea acesteia în concordanță cu etapele principale parcurse de societatea românească de la comuna primitivă pînă în zilele noastre. Este justificată precizarea începutului epocii moderne la momentele revoluției din 1821 în Țara Românească și Moldova și ale răscoalei din 1784 în Transilvania, întrucît aceste evenimente au determinat schimbări ce au zdruncinat temelia orînduirii feudale și au

constituit prilej de manifestare puternică a ideii de unitate națională.

Lucrarea subliniază însemnătatea marilor evenimente din istoria poporului român: revoluția burghezo-democratică din 1848, unirea Munteniei și a Moldovei în 1859, proclamarea independenței de stat în 1877 pentru progresul economic și social al țării.

Este evidențiată însemnătatea reformelor agrare din România pentru dezvoltarea pe cale capitalistă. Un accent deosebit se pune pe analiza factorilor ce au determinat trecerea la politica de încurajare a industriei.

Un capitol separat este destinat tratării evoluției economiei Transilvaniei în timpul dualismului (1867—1914), factorilor care au impulsionat sau au frânat dezvoltarea ei. O grijă permanentă se acordă însemnătății legăturilor economice dintre Transilvania și România pentru progresul economiei și al civilizației românești, factorilor care acționau în direcția realizării pieței unitare, a făuririi economiei românești unitare devenită o necesitate, o cerință istorică a dezvoltării.

Considerăm de o importanță deosebită caracterizarea stadiului de dezvoltare economică și socială a României în preajma primului război mondial. Autorii ajung la concluzia justă că țara noastră se afla în prima fază a dezvoltării capitalismului. România era o țară cu o economie preponderent agrară, cu o industrie mașinistă slabă, o țară în care relațiile capitaliste se împleteau cu puternice rămășițe semifeudale în agricultură. Departe de a exporta capital, țara noastră resimțea o acută lipsă de capitaluri, constituind pentru țările imperialiste o zonă de investiții foarte rentabile; monopolurile străine își disputau locul pe piața românească. În fața României se punea la începutul secolului al XX-lea problema desăvârșirii unității sale statale, naționale.

În același spirit se analizează și situația economiei României în timpul primului război mondial. Autorii subliniază că unicul mobil al participării României la război alături de Antantă a fost realizarea unității statale depline. Lucrarea scoate în evidență marea însemnătate a unirii Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918 pentru progresul economiei și civilizației românești, pentru consolidarea independenței politice și economice a țării.

Evoluția economiei românești în perioada interbelică este tratată în strîn-

să legătură cu modificările intervenite în raportul de forțe pe plan mondial și cu situația economică din Europa. În noua fază istorică în care a intrat România după realizarea unității naționale depline, societatea noastră parcurge o perioadă bogată în evenimente, în frământări sociale și politice, o perioadă în care are loc maturizarea și declinul capitalismului. Direcțiile dezvoltării economiei, rolul reformei agrare din 1921, progresul forțelor de producție în industrie și agricultură, lărgirea sferei de participare a României la comerțul mondial, efectele crizei mondiale din 1929—1933, direcțiile pătrunderii capitalului străin și urmările ei primesc un răspuns competent în lucrarea recenzată.

Autorii au meritul de a analiza situația maselor muncitoare, însemnătatea marilor mișcări revoluționare ale proletariatului conduse de Partidul Comunist Român, îndeosebi a luptelor muncitorilor petroliști și cereferiști din ianuarie-februarie 1933. Autorii demonstrează dinamismul dezvoltării industriei între anii 1933—1938, schimbarea structurii industriei în favoarea celei prelucrătoare, adîncirea dezvoltării capitaliste în agricultură, urmată de o creștere apreciabilă a producției agricole. Caracterizînd stadiul de dezvoltare a economiei în ajunul celui de al doilea război mondial autorii remarcă că România a ajuns la nivelul cel mai înalt al dezvoltării sale economice în condițiile capitalismului. Anul 1938 a devenit anul de vîrf al economiei capitaliste românești. Profilul economiei României era determinat însă de incompleta și slaba dezvoltare a industriei, de caracterul înapoiat al mijloacelor tehnice de producție din agricultură. În lucrare sînt prezentate situația deosebit de grea a României în timpul celui de al doilea război mondial, gravele consecințe ale dezmembrării teritoriale a țării prin dicatul de la Viena, jefuirea economiei țării de către Germania hitleristă.

În mod firesc se subliniază importanța istorică a victoriei revoluției de eliberare națională și socială, anti-fascistă și antiimperialistă care a deschis o eră nouă în procesul luptelor revoluționare din țara noastră. Sînt descrise transformările istorice, sociale și economice ale perioadei ce a urmat. Date semnificative ilustrează eforturile economice ale României în vederea susținerii războiului anti-hitlerist.

Analiza economiei românești nu se oprește aici, ci continuă pînă la victoria deplină a socialismului. În acest fel evoluția apare ca un proces dialectic de la inferior la superior, de la orînduirea capitalistă la cea socialistă. Sînt prezentate istoricele transformări revoluționare îndeplinite sub conducerea Partidului Comunist Român : instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului muncitoresc-tărănesc de largă concentrare democratică, redresarea economică, îndepluirea reformei agrare și altele. O atenție mărită se acordă schimbărilor care au avut loc în perioada ce a urmat după înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române. Sînt dezbătute sarcinile economice ale noii etape de dezvoltare — de realizare a revoluției socialiste, precum și semnificația naționalizării mijloacelor de producție. Lucrarea dezbate problemele fundamentale ale făuririi economiei socialiste, adoptarea și îndepluirea pla-

nurilor de dezvoltare economico-socială, succesele în domeniul industrializării și al cooperativizării agriculturii, făurirea relațiilor socialiste unitare obiectivele și realizările noii etape de consolidare a cuceririlor și a creării condițiilor pentru trecerea la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate în România.

Lucrarea constituie, fără îndoială, un important instrument didactic de care beneficiază învățămîntul economic universitar nu numai din București ci și din întreaga țară. Ea este deosebit de utilă pentru toți acei care sînt în contact direct cu cercetarea istoriei economice, fapt pentru care o recomandăm cu căldură arhiviștilor pasionați pentru istorie, celor care se ocupă de ordonarea și selecționarea fondurilor economice, cu prelucrarea tematică și cu editarea izvoarelor istoriei economiei naționale.

IOSIF I. ADAM

Vasili Dimitriadi, Φορολογικές κατηγορίες τῶν χωριῶν τῆς Θεσσαλονίκης κατά τὴν τουρκοκρατία (Categorii de sate (în raport de tributul plătit) în zona Thesalonikului în perioada dominației otomane, în „MAKEDONIKON vol. XX, 1980, p. 375—462).

Vasili Dimitriadi și-a propus în acest studiu să investigheze situația satelor în zona Thesalonikului în cadrul sistemului administrativ și financiar al imperiului otoman. Cercetătorul fiind directorul Arhivelor istorice ale Macedoniei și reputat cunoscător al limbii turce utilizează în special documentele otomane din depozitele prestigioasei instituții amini-tate.

Chiar din primele pagini se subliniază faptul că în secolele XV și XVI districtul („Kaza“) Thesalonikului a fost organizat conform sistemului financiar otoman. Astfel un mare număr de sate au devenit „timaruri“ (feude militare cu un venit anual de pînă la 20 000 aspri, în timpul domniei lui Baiazid I. Deși cercetătorului grec i-au lipsit o serie de informații necesare localizării acestor sate, totuși de un mare ajutor i-au fost două condici de recensămînt („tahrir defterleri“) care conțin denumirile acestor „timaruri“. Condicile păstrate la Biblioteca Națională din Sofia, au fost întocmite : una înainte de decembrie 1445 și cealaltă spre sfîrșitul secolului al XV-lea.

În continuare, studiul consemnează că un mare număr de sate erau lo-

cuite de „iuruci“ (jürük) (nomazi sau de „evlâd-i fatihan“ (copiii cuceritorului). Unii dintre aceștia s-au stabilit în satele abandonate de populația creștină în perioada cînd Macedonia a fost cucerită de turci la sfîrșitul secolului al XIV-lea ; alții au fost mai tîrziu forțați să emigreze acolo de către sultanii Murad I și Baiazid I. Acești „iuruci“ erau organizați într-un corp auxiliar care participau la lupte în timpul campaniilor militare. Erau scutiți de o serie de taxe și primeau o mică suprafață de teren pentru cultivat („siftlik“). Un catalog al acestor sate a fost publicat de M. T. Gökbilgin, iar mai multe liste ale aceluiași sate sînt cuprinse și în alte lucrări.

Autorul se ocupă apoi de o întinsă zonă aflată la vest de Thesalonik, între rîurile Aliakman și Axios, zonă care cuprindea un mare număr de sate aparținînd vakif-ului (fundației pioase) lui Bazi Evrenos Bey, întemeietorul, la 1372 al orașului Yenidje Vardar. Baiazid I și urmașii săi au recunoscut existența acestui vakif.

Atît sătenii musulmani cît și cei creștini plăteau anumite dări în produse, efectuînd însă și o serie de servicii. Autorul constată că în secolul al XVIII-lea unitatea în raport cu

care se calculau taxele către stat nu mai este familia (hane) ci satul. Fiscalitatea îi obliga pe săteni să împrumute mari sume de bani de la cămătari, cu dobândă împovăraătoare. Mai târziu neputând plăti atît taxele cît și dobinzile, își pierdeau pămînturile. Astfel un mare număr de sate, inițial libere, au trecut în proprietatea unor latifundiari, fapt atestat de conținutul documentelor aflate în Arhiva istorică a Macedoniei. La 1861 spre exemplu mai mult de jumătate din sate erau în stăpînirea unor latifundiari sau a unor mănăstiri de la Muntele Athos. Cercetarea se încheie cu anii

1912—1913, cînd, după războiul balcanic, Macedonia s-a eliberat de stăpînirea otomană.

Concluziile studiului, bazat pe un număr apreciabil de documente turcești inedite, chiar dacă reflectă aspecte ale dominației otomane în zona menționată oferă suficiente elemente științifice menite să contribuie la mai buna cunoaștere — prin comparație — a situației social-economice a teritoriilor românești aflate vremelnice sub directa administrație a Porții.

DAN LIVEZEANU

L. Vranoussis, L'HELLENISME POSTBYZANTIN ET L'EUROPE, MANUSCRITS, LIVRES, IMPRIMERIES, (Elenismul postbizantin și Europa. Manuscrise, cărți tipografii), 58 p.

În comunicarea ținută la cel de-al XVI-lea Congres internațional de studii bizantine care a avut loc la Viena în perioada 5—10 octombrie 1981 autorul a ajuns la cîteva concluzii deosebit de interesante pe care le vom prezenta în rîndurile ce urmează.

Căderea Constantinopolului în 1453 a favorizat așa-numita „DIASPORA“ (împrăștiere), fenomen bine cunoscut care a făcut posibilă pătrunderea elementului elenistic postbizantin în occident. Faptul a dus la reînnoirea studiilor clasice în Europa occidentală și centrală.

Căderea Imperiului bizantin a mai avut ca urmare și o mare distrugere de cărți-manuscrise, considerate unice (peste 120 000 manuscrise se distrugeau zilnic). Cu timpul în secolele XV—XVI manuscrisele grecești au devenit o prețioasă comoară pentru cei ce le posedau, printre cei mai mari deținători ai timpului fiind biblioteca Vaticanului și Laurențiu de Medici. După opiniile autorului copiii greci au jucat un mare rol în multiplicarea manuscriselor, fondînd adevărate case de editură. Principalele centre unde se exercita meseria de copist au fost în Grecia: Creta, Epir, Jannina, extinzîndu-se în afara granițelor acesteia în: Alexandria, Kiev, Moscova, muntele Sinai, precum și Principatele române. Majoritatea aveau un caracter ecleziastic, dar și laic (opere clasice, istorice, filologice, științifice, filosofice, literare în proză și versuri). Cu

timpul cartea-manuscris este înlocuită cu cartea tipărită. Unele dintre aceste manuscrise au fost inventariate, păstrîndu-se sub această formă, deoarece originalele s-au pierdut. Astfel de inventare se găsesc la Biblioteca Națională din Viena și au pentru istoria culturii universale o valoare deosebită întrucît constituie în prezent singura sursă de informații pentru documentele pierdute.

O bună parte din manuscrisele bizantine s-au păstrat la biblioteca Serailului, altă parte se află la Biblioteca Națională din Paris precum și în Rusia.

Autorul arată că unul din cei mai mari colecționari de manuscrise bizantine a fost Nicolae Mavrocordat, biblioteca sa fiind considerată ca una din cele mai renumite din Europa. După moartea domnitorului, aceasta a fost dispersată, între București și Constantinopol.

Comunicarea menționează că în afară de biblioteca lui Nicolae Mavrocordat, au existat și alte biblioteci importante, atît la Constantinopol cît și în Principatele române.

Încă dinaintea epocii fanariote, domnitorii români au atras în Principate oameni de litere greci. Fondarea Academiei domnești din București și Iași, a favorizat adunarea unui mare număr de savanți și oameni de litere. Bibliotecile române au

fost și sînt foarte bogate în manuscrise postbizantine și neelenice dinaintea anului 1821. Una din cele mai importante biblioteci aflate în Principatele române a fost aceea a lui Constantin Cantacuzino. Totodată, Vranoussis arată că la Constantinopol există bogate manuscrise aparținînd lui Ipsilanti, Moruzi, Calimachi, Suțu, Hangerli etc.

În prezent sînt identificate un număr de aproximativ 55 000 manuscrise grecești, dintre care 22 000 păstrează bibliotecile și arhivele din Grecia, iar restul alte 750 instituții de cultură din Europa și America.

În partea a doua a comunicării autorul stabilește ca urmare a cercetărilor sale, principalele centre de tipărire a manuscriselor grecești. Printre acestea sînt amintite: Veneția,

Viena, Leipzig, Moscova, Roma, București, Iași, Tirgoviște.

Autorul relevă apoi istoria apariției și tipăririi la Viena a ziarului „Efimeris“. Acesta a fost, la vremea lui, o adevărată gazetă revoluționară în care s-au publicat: declarația dreptului omului, constituția franceză, ecoruri ale revoluției franceze și ale campaniilor lui Napoleon.

În încheiere ajunge la concluzia că după cum pătrunderea elementelor grecești în imperiul milenar al Constantinopolului a fost considerată un fel de „miracol bizantin“ tot așa și apariția și difuzarea manuscriselor și cărților grecești poate fi socotită un fel de „miracol postbizantin și neolenic“.

CORNELIA CRIVĂȚ